

administracijos sienos perėjimo. Jis tuoj paaiškino, kodėl stropiam ir pareigingam policijos tarnautojui buvo kilęs įtarimas dėl mano asmens tapatybės. Tai atsitikę dėl to paskelbimo spaudoje, kad sumažintų lenkų budrumą ir palengvintų mano pabėgimą. Tą spaudos žinią, paskelbtą prieš tris savaites, buvo skaitęs šios įstaigos policijos pareigūnas. Suprantama, apie šį reikalą jis nieko nežinojęs. Jam ir atrodė tikra painiava: kaip žmogus, pasiekęs šį kraštą prieš tris savaites, dabar atėjo įstaigon ir sakosi tik šią naktį perėjęs administracijos sieną. Paskui jie teiravosi apie sienos perėjimą. Patyręs, kaip viskas gerai buvo suorganizuota ir suvaidinta, apgaunant net lenkų pasienio kariuomenės sargybų komendantą ir nuovados viršininką, juokėsi patenkintas. Dar domėjosi lietuvių persekiojimais bei lenkų pareigūnų žiaurumu, sakydamas, kad to nepamirš ir gal atsiras kada proga juos sudrausti. Tik po to jis paėmė blanką ir užpildė lyg formuliarą, kuris turėjo sudaryti man lyg ir kokį metrikacinį pobūdį teisiniu pagrindu, gaunant Lietuvos pasą. Suprantama, aš jokių tikrų asmens dokumentų su savimi neturėjau be ano, iš ukrainiečių pagrindžio gauto suklastoto dokumento. Paskui Šiaudinis mane pasisiūlė palydėti į Kauną ir tuojau susisiekt su atitinkamomis įstaigomis Kaune. Papietavę Kirdeikių policijos pareigūno šeimoje, mudu palikome poeto S. Gimžausko tėviškę. Iki geležinkelio stoties, rodos, mudu pavežė tas pats policijos pareigūnas.

Įsėdę į traukinį, dundėjome Kauno link. Šiaudinis, su kuriuo vėliau teko palaikyti pažintį, tęsė pokalbį vis apie okupuotos Lietuvos lietuvių gyvenimą. Nutylėdamas kituomet atliktus partizaninius žygius, bet žinodamas, kad man gerai pažįstamos Švenčionių apskrities lietuvių vietovės, teiravosi apie ten gyvenančius jo pažįstamus asmenis. Deja, aš nedaug jų asmeniškai pažinojau. Galėjau tik daugiau papasakoti apie tų vietovių tautinę kultūrinę veiklą. O traukinys vis dunda, bėga, skuba... Nuostabūs, žavūs reginiai veriasi prieš mano akis. Pervažiavome pušyno kampą, šalimais išniro blizgantis ežeras, kuriame naktį mėnulis gali pamatyti savo besišypsantį veidą. Įvažiavę į plačias pievas, pamatėme lyg sidabrinį žaltį besirangančią upę. Atokiau nuo geležinkelio liko kaimai ir

atskiri vienkiemiai, plačiais laukais apsupti. Čia žalia vilnimi banguoja rugiai, o šalia jų nuo žemės per sprindį pakilę vejasi vasarojai. Už spygliuotų vielų užtvarų buvo matyti neviena žalmargių banda, turbūt danų ar olandų veislės. Už aptvaro raudonavo plačios jau pražydusių dobilų dirvos. Iš karto man akivaizdžiai prisiminė, kad Lietuvos ūkyje jau pasiekta didelė pažanga. Man tai buvo ryškus pavyzdys, kokią svarbą turi sava nepriklausoma valstybė. Laisvė suteikia galimybę patiems krašto gyventojams tvarkyti kultūrinius ir ekonominius reikalus. Laisvė — tai raktas viso krašto pažangai.

Nepajutau, kaip mūsų traukinys įsmuko į Kauno tunelį. Ūmai pasidarė tamsu. Švietė tik šviesos tunelio pakraščiuose. Užsidedė šviesos ir keleiviniuose vagonuose. Garvežio sirenai vis staugiant, išnėrėme vėl į dienos šviesą. Garvežys, jau visai sulėtėjęs, sunkiai, sunkiai atsidusęs, sustojo, privežęs keleivinius vagonus prie Kauno geležinkelio stoties.

Nustebau, kai stotyje pasitiko mano pusbrolis, kapitonas Kazys Šimkus, aviacijos uniforma pasipuošęs. Pasirodo, kad Šiaudiniui susirišus su atitinkamomis Kauno įstaigomis, jis painformavo ir mano pusbrolių, pranešdamas apie mano atvykimo laiką. Pusbrolis, padėkojęs Šiaudiniui už atliktą paslaugą, pasakė, kad dabar pats perims mane į savo globą. Pirmosios klasės Kauno stoties bufete atsigaivinę alaus stiklu, atsisveikinę su Šiaudiniu, išvažiavome į pusbrolio butą, esantį arčiau aviacijos bazės Aukštojoje Fredoje. Man regis, kad pusbrolis mane tyčia vežė ne tiesiu keliu į savo namus, o per miesto centrą Vytauto prospektu, Laisvės alėja. Pasiekę Senamiestį, pervažiavome Nemuną, tada dar buvusiu pontoniniu tiltu, per Aleksotą pasiekėme Aukštąją Fredą. Žinoma, su dideliu dėmesiu stebėjau Kauną, vadinamą Laikinąja sostine. Kai aš jį palyginau su mūsų amžinuoju miestu, Vilniumi, kurį aš visa širdimi buvau pamilęs, Kaunas man neatrodė žavus. Kaunas neturėjo puošnaus architektūrinio stiliaus. Jo gatvėse nebuvo galima pajusti tos didingos dvasios, kuria dvelkia Vilnius. Ir tie nauji, dideli pastatai, daugiausia moderniškai, ženklino tik plataus masto užsimojimus, bet neįstengė pašalinti buvusio provincinio miesto

išvaizdos. Negalėjo lygintis su Vilniumi nė savo didumu, nė gyventojų skaičiumi. Šiaip eismas buvo gyvas, judrus, gatvėse nemažai važiavo automobilių, buvo daug didelių krautuvų su europietiškos išvaizdos didmiesčių prekylangiais. Gatvės švarios, o jose praeiviai atrodė puošniai, gražiai apsirengę.

Ilgai tą vakarą mudu su pusbroliu dar kalbėjomės apie mano pabėgimą iš lenkų kariuomenės kalėjimo ligoninės ir apie gudriai jau savųjų suorganizuotą administracinės sienos perėjimą. Jis gėrėjosi kun. Jono Miškinio mokėjimu taip šauniai apdumti aukštųjų lenkų pasienio pareigūnų akis. Paskui mūsų pokalbis pakrypo į vaikystės dienas, jo praleistas mūsų tėviškėje. Jo tėvas, Morkus Šimkus, tikras mano tėvo brolis, buvo dar prieškariniais laikais išsikėlęs iš savo gimtinės ir gyveno Rygoje, tarnaudamas vienoje įstaigoje. Gavęs vasaros atostogų, visuomet su visa šeima atvažiuodavo jas praleisti mūsų tėviškėje. Mano pusbrolis buvo keleriais metais vyresnis už mane, tad ir tos viešnagės dienos daug geriau liko jo atmintyje. Prisiminė, kokios gražios pievos buvo prie Birvetos upės, kur neretai su visa šeima meškeriodavo ir maudydavosi. Kai kiti mano šeimos nariai pasilikdavo prie ūkio darbų, tai ir aš, kaip dar mažametis vaikas, maišydavausi dėdės šeimos tarpe. Savo atsiminimų pradžioje esu jau minėjęs, kad visi mūsų mažojo kaimo gyventojai, nors ir skirtingomis pavardėmis, buvo kraujo ryšiais susigiminiavę. Tad jis dabar daug ir apie juos teiravosi, norėdamas žinoti, kaip jie ten gyvena, kas iš mano ir jo giminaičių jau mirę. Tuo laiku, kai rusai Kazėnuose užgrobė lietuvių katalikų parapiją, panaikino bažnyčią, paversdami ją cerkve, mūsų kaimas priklausė Tverečiaus parapijai, todėl mes sekmadieniais važiuodavome pamaldoms į Tverečiaus bažnyčią. Jam labiausiai atmintin buvo įstrigęs tas, prie šventoriaus buvęs, milžiniško storumo tūkstantmetis ažuolas. Jis ir dabar klausė, ar dar tebežaliuoja. Pasakius, kad ažuolas ne tik gyvas, bet ir giles brandinąs, pusbrolis labai apsidžiaugė.

Kitą dieną mudu aplankėme įstaigą, kuri naudojosi ir mano pateikiamomis informacijomis apie okupuotos Lietuvos padėtį. Apgailestavo, kad aš už savo patriotinį darbą Lietuvai turėjau daug nukentėti. Siūlė ir paramą įsikūrimo pradžiai, bet

aš atsisakiau. Man ir tada atrodė, kad, dirbus tėvynei iš idealizmo, būtų lyg ir negarbinga priimti atlyginimą.

Gyvenant pas pusbrolių, taip sakant, aviatorių aplinkoje, tuoj kilo susidomėjimas Lietuvos karo aviacija. Tai, ką patyriau iš savo pusbrolio ir vėliau iš kitų, man atrodė, kad mūsų aviacija buvo tarsi Lietuvos kariuomenės pažiba. Ji nebuvo gausi savo skaičiumi, bet, pagal esamą Lietuvos kariuomenės dydį ir aviacijos paskirtį, atitiko laiko reikalavimus. Jai buvo skiriamas nemažas dėmesys mūsų vyriausybės bei kariuomenės vadovybėse. Nors krašto ištekliai neleido turėti gausų moderniškiausių kovos lėktuvų skaičių, bet karo atveju ji galėjo ir pajėgė suvaidinti svarbų vaidmenį ne tik ginant mūsų oro erdvę, bet ir pačiose kovose. Jau tada buvo spėta pasireikšti erdvių užkariavimo atžvilgiu sava pažanga. Pulkininkas Gustaitis buvo sukonstruktavęs AMBO lėktuvą, kuris buvo naudojamas ne tik mūsų aviacijoje, bet juo domėjosi ir kiti kraštai. AMBO lėktuvų eskadrilė, vadovaujama paties konstruktoriaus pulk. Gustaičio, aplankė Europos sostines, žinoma, aplenkiant Varšuvą, ir buvo visur su dideliu dėmesiu sutikta bei įvertinta. Tai buvo ir pačios Lietuvos valstybės reprezentacijai pasitarnauta, išgarsinant jos vardą ir parodant, kad ir mes sugebame duoti nemažą įnašą erdvių užkariavimo kelyje. Lietuvos aviacijos pradžia—užuomazga sutampa beveik su mūsų laisvės kovų pradžia, kai iš vokiečių bermontininkų prie Šiaulių buvo paimtas didelis karo grobis ir šiek tiek lėktuvų. Jau anksčiau kovos metu tokių kovos ir žvalgybos lėktuvų buvo pašauta. Pirmieji lakūnai karininkai neturėjo jokio aviacijai pasiruošimo, nes aviacijoje tarnavusių rusų kariuomenėje karininkų visai nebuvo. Bet jie, susipažinę su lėktuvų mechanizmu, rizikavo pakilti į erdves. Jiems tai laimingai pasisekė ir jie daug svarbių uždavinių įvykdė to meto laisvės kovose. Galima teigti, kad mūsų aviacijos gimimas buvo įmetrikuotas krauju. Yra žuvusių kovos lauke lakūnų. Jie kovėsi ir su lenkais, Želigovskiui užgrobiant Vilniaus kraštą. Lenkams užimant Antrąją Varėną, dėl 1920 m. spalio 3 d. traukinių iešmininko išdavikiško veiksmo, netikrais bėgiais nukreipiant šarvuotą traukinį Gediminą į netikrą geležinkelio liniją, šarvuotis

pateko į lenkų armijos rankas. Lietuvos kariuomenės fronto vadovybė davė uždavinį lakūnui leit. Juozui Kumpiui ir leit. Pranskevičiui skristi į Varėną, surasti lenkų paimtą šarvuotį Gediminą, ir jį sudaužyti bombomis. To bombardavimo metu leit. J. Kumpis, lenkams atsišaudant, buvo sužeistas į galvą. Nebevaldomas lėktuvas nukrito žemėn, o jo sudužimo metu buvo dar leit. J. Kumpiui sulaužyta krūtinė. Paimtas į neleisvę, jis mirė spalio 10 d. Į lenkų nelaisvę paimtas ir kartu skridęs žvalgas leit. Pranskevičius.

Jau 1919 m. lakūnai pasireiškė prie atskirų laisvės kovų pulkų ir buvo suformuoti į atskirą Lietuvos karo aviacijos dalinį, sudarant aviacijos eskadriles. Tie pirmieji lakūnai buvo daugiausia karininkai, priskiriant prie jų ir lakūnus žvalgas. Taipgi 1919 m. buvo įsteigta Karo lakūnų mokykla, į kurią priimami turį karininko laipsnį ir tarnavę kariuomenėje, bet nesenėsi, kaip 30 metų amžiaus. Ši mokykla išleido kelias lakūnų laidas. Norint padidinti lakūnų skaičių, vėliau buvo leista ir puskarininkiams tapti lakūnais, jei jie tam pasiruošdavo ir įsigydavo tam tikslui reikiamas kvalifikacijas. Tuo laiku mūsų karo aviacija jau buvo išaugusi į svarbų kariuomenės junginį su gerai įrengtu už Aleksoto karo reikalams ir skraidymams skirtu aerodromu, angariais lėktuvams, kareivinėmis kariams ir aptarnaujančiam personalui, aprūpinant juos visais reikmenimis. Dabar lakūnų kadrus sudarė jauni karininkai, jau Lietuvoje baigę Karo mokyklą, igiję ne tik teoretinį pasiruošimą, bet ir praktiškai nuolat atlikdami skraidymo valandas. Nuo jų skaičiaus, skrendant erdvėje, buvo rišamas ir pats lakūnų patyrimo laipsnis bei geras vardas, turėjęs poveikio ir keliantį į aukštesnį laipsnį tarnyboje. Lakūnams neužteko vien tik noro ir erdvės pomėgio, bet reikėjo turėti didelės drąsos, nes kiekvienas skraidymas buvo surištas su pavojais gyvybei. Tada lėktuvai nebuvo ištobulinti taip, kaip dabar, net dar ir parašiotų nebuvo. Mes žinome, kaip buvo nustebinti ir sujaudinti Lietuvos gyventojai, net ir užsienio spauda plačiai aprašė apie tai, kada kapt. Peseckas ir kapt. K. Šimkus, sugedus jų lėktuvo motorui, atsistoję vienas ant vieno, kitas ant kito lėktuvo sparno, balansuodami nusileido ant žemės, nesudaužydami ne

tik lėktuvo, bet ir patys nesusižeisdami. Kokie pavojingi būdavo tie mūsų lakūnų skraidymai, aktyviai pavaizduoja Kauno kapinėse atskira vieta žuvusiems lakūnams. Jų kapai buvo paženklinėti ne cementiniais kryželiais, o į cementą įlietais propeleriais, kas visada žiūrovams darė didelį įspūdį. Tie visi lakūnai buvo ne tik dideli idealistai, bet ir besiruošią savo krašto laisvės gynimui. Lietuvos karo aviacijoje užsimezgė ir perversmo branduolys 1926 m. su kapt. Mačiūika priešakyje.

Mano pusbrolis, kapt. Kazys Šimkus, kaip man atrodė, visa siela buvo pamilęs mėlynąsias Lietuvos erdvių padanges. Jis beveik kasdien jas raižė plieno sparnais. Atrodė, kad jis taip pat buvo pamėgęs Kauną. Jau pirmojo pokalbio metu pasakė, kad aprodysias, kas įdomaus ir pamatytina Kaune. Žadėjo supažindinti ir su laikinosios sostinės praeitimi, dargi duoti apie šį miestą istorinės medžiagos, į kurią galėsiąs aš pats giliau įsigilinti. Man tai buvo svarbus ir naudingas dalykas. Iš anksto negalvojau, kur apsigyvensiu ir kaip įsikursiu pasiekęs Kauną, o dabar ta problema pasidarė aktuali. Gaila, žinoma, man buvo pasilikusios okupuotoje Lietuvoje motinos, sesers ir savo prakaitu gerai sutvarkyto ūkio bei visų artimųjų, su kuriais kartu teko dirbti, sielotis, vargti ir džiaugtis. Grįžimas į tėviškę, iki bus išvaduotas Vilniaus kraštas, buvo visai neįmanomas. Man kaip tik tada ir iškilo mintis, kad apsigyventi ir kurtis laisvoje Lietuvoje tinkamiausia vieta yra Kaunas. Tarsi likimui taip lemiant, buvau grįžęs lyg į tą pačią kryžkelę, kaip anuomet, kada motinos meilės paveiktas turėjau atsisakyti savo pasirinkto kelio — mokslo ir pasiekti bent tokį išsilavinimą, kad galėčiau tapti naudingu savo tėvynės nariu. Mokslo troškulys ir vėliau mane dažnai persekiojo. Gal dėl tos priežasties skaičiau daug knygų ir troškau pakeliauti po Vilniaus kraštą, kad pažinčiau jo istorinę praeitį ir dabarties tautines kultūrines problemas. Nors dabar jau buvau suaugęs vyras ir nebuvo įmanoma sėsti kartu į suolą su gimnazistais, daug už mane jaunesniais, bet aš gerai prisiminiau posakį, kad mokytis niekados nėra vėlu. Kaune buvo nemažai tokių asmenų, kaip aš, kurie norėjo siekti aukštesnio mokslo, ko negalėjo dėl įvairių priežasčių būdami

jaunamečiai. Tokiems asmenims Kaune buvo įsteigtos trys suaugusių gimnazijos. Tad ir aš, čia gyvendamas, galėjau rasti sprendimą savo gyvenimo naujame kelyje. Kaune, lengviau negu kur kitur, buvo galima rasti ir tarnybą. Žinoma, reikėjo gauti tokią tarnybą, kad darbo laikas nesutaptų su pamokų laiku suaugusių gimnazijoje. Atrodė, kad tai bus įmanoma sutvarkyti. Dar vienas dalykas, turėjęs lemiamos įtakos į mano apsisprendimą įsikurti Kaune, buvo tai, kad laikinoji sostinė buvo didžiausias, gyviausias ir svarbiausias kultūros centras ne tik Nepriklausomoje Lietuvoje, bet ir visame lietuviškame pasaulyje. Čia veikė Lietuvos universitetas, universitetinio lygio konservatorija, daug įvairių specialių ir kitų aukštesniųjų mokyklų. Veikė ir akademinio lygio kursai. Buvo apie penkiolika gimnazijų ir priedo dar tos trys suaugusiųjų gimnazijos. Panašiai tiek buvo ir vidurinių mokyklų su specifiniais, dažnai profesiniais uždaviniais. Ypač kultūros tikslams pasitarnavo didžiosios bibliotekos: tai Universiteto biblioteka, Valstybinis Centralinis knygynas, Centrinė Kariuomenės biblioteka, Kauno Savivaldybės išlaikomas Vinco Kudirkos knygynas ir dar daug kitų mažesnių, draugijoms priklausančių, bibliotekų. Jos jau turėjo po keliasdešimt tūkstančių tomų knygų. Buvo ir Valstybės Teatras, opera, dramos ir baleto teatrai. Daug reikšmės turėjo Kauno radiofonas, aprėpdamas ne tik žinias ir informacijas, bet gausiai pateikdamas lietuviškos muzikos, literatūros ir kitų kultūrinių dalykų. Buvo pristeigta apsčiai muziejų su gausiais eksponatais. Be anksčiau veikusio Kauno miesto muziejaus įsteigti Karo muziejus, Čiurlionio galerija, Pedagoginis, Motinos ir vaiko, Bažnytinio meno, Zoologijos ir minerologijos bei Žemės ūkio muziejai. Botanikos ir mažesnio pobūdžio muziejai buvo sukurti prie kai kurių organizacijų. Kaune buvo ir visų didžiųjų organizacijų centrai, kurie ruošdavo kongresus, šventes ir kitokio pobūdžio kultūrinius renginius. Visa tai turėjo reikšmės ne vien tų organizacijų nariams, bet ir plačiajai Kauno visuomenei. Kaune veikė didelės, moderniškai įrengtos spaustuvės: Spindulio, Varpo, Žaibo ir visa eilė knygų leidyklų. Tuo metu Kaune išeidavo virš šimto periodinių leidinių. Sunku ir apibūdinti tą, plačia vaga pasireiškusią,

kultūrinę veiklą. Ji apėmė visas lietuviško kultūrinio gyvenimo sritis ir buvo tokia gyva, tarsi verdantis katilas, kuriame nebetilpdami susitelkę garai, kilnojo dangtį, sklido į visas puses.

Po apsisprendimo įsikurti Kaune, buvo verta ir naudinga pažinti tą miestą, kuriame apsigyvensiu. Tad pasistengiau, kiek buvo įmanoma, pasinaudoti pusbrolio teikiamomis paslaugomis.

Kitą dieną pavakariop mudu nuvykome apžiūrėti Karo muziejaus, esančio prie Vieniybės aikštės, Donelaičio gatvėje. Karo muziejus turėjo paskirtį ne vien atvaizduoti Lietuvos laisvės kovas surinktais eksponatais, bet ir, jungiant su sodeliu, padaryti jį didžiausia tautine šventove ir patriotinio susikaupimo vieta. Čia buvo atžymimi visi svarbieji valstybės ir tautos įvykiai. Kiekvieną rytą ir vakarą čia buvo atliekamos tautiškai gilios prasmės apeigos, susietos ir su religine mintimi — malda už tėvynę, ir prisimenami žuvusieji už laisvę kariai. Didžiųjų tautinių švenčių metu į šias apeigas susirinkdavo keli tūkstančiai tautiečių. Organizacijos, ruošdamos kongresus, šventes, suvažiavimus, užbaigai paprastai atvykdavo į Karo muziejaus sodelį padėti vainiką prie žuvusiųjų už Lietuvos laisvę karių paminklo.

To mūsų lankymosi metu karo muziejus dar tebebuvo senuosiuose mediniuose, barokinės išvaizdos pastatuose. Prie pastato tuomet augo stori, nudribusiomis šakomis beržai. Mano pusbrolis pasakojo muziejaus organizavimo istoriją. Karo muziejaus sumanytojas ir organizatorius buvęs gen. Vladas Nagius-Nagevičius, vėliau paskirtas ir šio Karo muziejaus viršininku. Kiek vėliau gen. V. Nagiaus-Nagevičiaus padėjėju buvo paskirtas majoras Šostakauskas, kuris buvo savanoris, karo invalidas, apdovanotas Geležiniu Vyčio kryžiumi. Jis vadovaudavo ne tik vėliavos pakėlimo ir nuleidimo apeigoms, bet atliko svarbų vaidmenį ir kituose Karo muziejaus tvarkymo darbuose. Jų rūpesčių ir pastangų dėka Karo muziejus tapo svarbiausia tautine šventove visoje Lietuvoje.

Muziejaus steigimo idėja buvo gimusi dar laisvės kovoms tebevykstant. Norėta surinkti ir apsaugoti visą tą įvykusių

kovų ir Lietuvos kariuomenės kūrimąsi vaizduojančią istorinę medžiagą. Prie konkrečių muziejaus steigimo formų buvo prieita 1921 m. Patalpos jam įkurti parinktos Donelaičio gatvėje. Kai Kaune stovėjo apie 30.000 ar daugiau kareivių šimtas vienuoliktasis Dono raitelių pulkas, šioje vietoje buvo įrengęs savo karių mankštai jojyklą. Šis dalinys turėjo ir savo cerkvę, prie kurios buvo pastatytas mūrinis bokštas. Vieta tuomet priklausė Krašto apsaugos ministerijai ir buvo galima be kliūčių ją atiduoti organizuojamam Karo muziejui. Bokštas buvo perstatytas pagal archt. V. Dubeneckio projektą ir įgavo senovinės pilies bokšto išvaizdą. Daug pastangų ir darbo reikėjo įdėti, sutvarkant apleistas patalpas, pritaikant jas muziejaus reikalams. Įrengimo darbai buvo vykdomi kariška sparta, nes eksponatų jau buvę apščiai sukaupia, tik reikėjo numatytu laiku, 1921 m. Vasario Šešioliktosios proga po iškilmingo akto atidaryti muziejų žiūrovams. Iš karto pasitenkinta šiais skyriais: žuvusiųjų už Lietuvos laisvę karių skyrius, nepriklausomybės atkūrimo skyrius, Lietuvos kariuomenės dalinių ir kariuomenės žinybos įstaigų skyrius. Jame buvo lyg atskirų pulkų ar jau išformuotų dalinių bei kariuomenės atskirų žinybos įstaigų poskyriai. Taip pat buvo partizanams ir Šaulių sąjungai skirtas skyrius. Buvo dar vadinamasis istorinis skyrius, kuris daugiausia apėmė karinio pobūdžio eksponatus, liečiančius visą laikotarpį iki nepriklausomos Lietuvos atstatymo. Muziejaus patalpose buvo iškabinti žymių dailininkų tapyti paveikslai, vaizduojantys senosios Lietuvos valstybės kariuomenės didingas kovų scenas, Žalgirį, Vytauto priesaiką Kaune ir kitas. Vėliau buvo įsteigta keletas naujų skyrių. Norint šią vietą paversti tikra tautine šventove, buvo įjungtas žemės plotas tarp muziejaus patalpų ir Donelaičio gatvės, pavadinant jį Karo muziejaus sodeliu. Jis buvo gražiai sutvarkytas. Dar tais pačiais metais sodelyje, pagal skulptoriaus J. Zikaro projektą, pastatytas žuvusiems už Lietuvos laisvę kariaus paminklas. Į paminklą įmūryti akmenys buvo surinkti iš tų vietų, kur vyko laisvės kovos, pareikalavusios kruvinių aukų. Vėliau arti šio paminklo papėdės buvo palaidoti ir nežinomo kario palaikai. Apeigų metu ant jo kapo buvo dedami vainikai, o vakare uždegama

ugnis. Karo muziejaus sodelyje buvo pastatyta visa eilė paminklų su bronziniais biustais: pirmajam žuvusiam Lietuvos kariui, Povilui Lukšiui ir žuvusiam karininkui A. Juozapavičiui, dr. Jonui Basanavičiui, dr. Vincui Kudirkai, Simonui Daukantui, Maironiui, o vėliau dar inž. Petrui Vileišiui, Mažosios Lietuvos patriarchui Martynui Jankui, Šaulių sąjungos įkūrėjui Vl. Putviui, gen. S. Žukauskui ir kitiems, ypatingai Lietuvai nusipelnusiems asmenims. Pietrytiniame sodelio kampe 1928 m. buvo pastatytas didingas Laisvės paminklas. Sodelio įspūdį dar padidino keliose vietose pastatytos patrankos, atimtos iš bermontininkų, bolševikų ar lenkų bei senovinės, surastos iš švedų ir maskvinės Rusijos karų laikotarpio. Dar vėliau pietvakariniame kampe buvo įrengtas liaudies meno kryžių ištisas miškas. Amerikos lietuvių padovanotas Laisvės varpas su tokiu prasmingu įrašu: „O skambink per amžius vaikams Lietuvos, tas laisvės nevertas, kas negina jos“ — buvo įkeltas į Karo muziejaus bokštą ir juo buvo skambinama tik per didžiąsias tautos ir valstybės šventes ir per ypatingos svarbos turinčias iškilmes. Kai Karo muziejus buvo perkeltas (jau Vytauto Didžiojo vardu pavadintas) į specialiai muziejui pastatytus rūmus, tai tas pats visa siela muziejaus reikalams pasišventęs gen. V. Nagius-Nagevičius pasirūpino ir nuliedino 35 įvairaus dydžio varpus, kurie buvo iškilmingai pakrikštyti Lietuvos laisvės kovotojų ir įvykusių kautynių vietovių vardais. Ta varpų muzika dar labiau padidindavo atliekamų apeigų iškilmingumą.

Dėmesio centru tenka laikyti, taip įspūdingai atliekamas, vėliavų pakėlimo ir nuleidimo apeigas. Tos apeigos buvo tarsi jungtis, apreiškianti pačią gyvastingąją tautos sielą. Jos taipgi buvo lyg pasirinkta forma gyviesiems bendrauti su žuvusiais už laisvę kariais. Tų didžių tikslų siekdamas, gen. Vl. Nagius-Nagevičius iš likusių karo invalidų, sužeistų laisvės kovose, sukomplektavo nedidelės apimties dūdų orkestrą ir garbės palydą vėliavų nuleidimo metu prie žuvusiųjų paminklo sodelyje. Iš ryto, prieš keliant bokšto ir paminklo vėliavas, buvo grojamas iškilmingas maršas, o kai jau buvo įtaisyti varpai, tai jais buvo skambinama „Marija, Marija“.

Kol nuodugniai apžiūrėjome visų skyrių eksponatus Karo muziejuje ir visus sodelio paminklus, kol apie juos išaiškino mano pusbrolis, nejuntamai prabėgo pora valandų. Jau iki vėliavų nuleidimo apeigų buvo likusi tik apie valanda laiko. Jis pasiūlė užėiti į gerą restoraną Vasario 16 gatvėje ir užkąsti. Kai mudu grįžome, Karo muziejaus sodelyje jau buvo susirinkęs gausokas būrys kauniečių. Saulė buvo spėjusi pasislėpti už miesto pastatų, o už kelių minučių prasidėjo apeigos. Tai, ką mačiau ir girdėjau, padarė man nepaprastai gilų įspūdį. Vėliau aš, kaip ir kiti kauniečiai, buvau dažnas apeigų lankytojas.

Pasigirdus trimito garsams, bokšte jau stovėjo vėliavų nuleidėjai. Tuo metu Karo muziejaus patalpose pasigirdo duslūs, lyg tolimi gedulingo maršo garsai. Jie vis pamažu garsėjo, stiprėjo. Kai karo invalidų gretos pasirodė bokšto žemutinio aukšto angoje, tai ir dūdų orkestro garsai buvo natūralaus stiprumo. Garbės palydos kariai buvo tamsiomis uniformomis su violetiniais apvadais. Rankose jie laikė, ant senovės raitelių naudojamų iečių, vėliavėles. Nors būdami sužaloti, kiti net apluošinti, visi pajėgė eiti lėtu, karišku žingsniu. Tuomet pagal karišką komandą jie persirikiavo garbės sargybai prie žuvusiųjų karių paminklo. Aukure suliepsnojo ugnis. Ėmė kilti tamsūs, kadugiais pakvipti, dūmai. Rodos, sukalbėjus maldą „Tėve, mūsų“, ėmė nuo stiebų leisti vėliavos. Jos sutartinai, tuo pačiu metu pasiekė vėliavų nuleidėjų rankas ir buvo atjungtos nuo stiebų, orkestrui grojant „Marija, Marija“. Vėl po komandos persirikiavę, kariai invalidai grįžo tuo pačiu lėtu žingsniu, orkestro garsams palydint, kol pasiekė Karo muziejaus angą ir pradingo, lyg būtų grįžę į paslaptinę pilį tautos nemirtingųjų žuvusiųjų brolių. Kuomet mudu išėjome iš Karo muziejaus sodelio, saulė jau buvo užgesus, bet vis dar tebebuvo šviesu. Tik vakarų dangus buvo paraudęs, lyg gėstančių nuodėgulių šviesa apšviestas.

Kitą dieną mudu apžiūrėjome patį svarbiausią ir seniausią, nors tik griuvėsių forma išlikusį, paminklą — buvusią Kauno pilį. Tie griuvėsiai riogso gražioje ir strategiškai svarbioje vietoje — Nemuno ir Neries upių santakoje. Ši pilis kryžiuočių

į Lietuvą veržimosi laikais buvusi viena iš svarbiausių užtvartų, keliaujant vandens keliais, kurie dėl krašto miškingumo ir blogų kelių, buvo vienintelis susisiekimo būdas. Į šį istorinį paminklą nebuvo atkreiptas dėmesys ne tik rusų okupacijos metu, bet ir savo valstybę atstačius. Kai buvo pradėta ruošti Vytauto Didžiojo mirties penkių šimtų metų sukakčiai paminėti, atsiminta ir senoji Kauno pilis. Vytauto Didžiojo sukakties minėjimui sudaryto Centrinio komiteto paraginimu Kauno miesto savivaldybė išpirko iš privačių asmenų esančias prie pilies nuosavybes ir nugriovė lūšnas, kurios buvo užgriozdinusios ne tik jos aplinką, bet ir pats pilies rajonas buvo paverstas lyg koku šiukšlynu. Aptvarkius ir apšvarinus pilies aplinką, buvo pradėti užsilikusių sienų pamatų bei dar išlikusio bokšto griuvėsių pietrytinėje dalyje konservavimo darbai. Pagal kasinėjimus ir surastus šaltinius buvo bandoma sudaryti buvusios pilies planą. Prileidžiama, kad toje Nemuno ir Neries santakos kalvelėje ir priešistoriniais laikais galėjusi būti kokia pilaitė, nes pagal archeologines iškasenas čia jau žmonių gyventa net V amžiuje. Tik Kęstučio laikais čia buvo pastatyta tvirta mūrinė pilis. Pagal kasinėjimus ir istorinių davinių nuotrupas nustatyta, kad pilis buvusi trapecijos formos su keturiais bokštais, kiek panaši į Gardino, Vilniaus ir Trakų pilis. Iš apačios sienoms ir bokštams buvo naudojami akmenys, o jau aukštutinės sienos buvo mūrijamos iš plytų. Geriau už kitus yra išsilaikęs rytinis pilies bokštas. Galima atpažinti jį buvus apvalios formos aukščiau pamatų, su visa eile šaudymui pritaiktų angų. Vakarinio bokšto atkastoji apatinė dalis buvusi keturkampė. Panašūs į vakarinį galėję būti ir du šiauriniai bokštai, kurių nėra likę nė žymių. Daug pilies plytų ir akmenų iš griuvėsių išsinešiojo ano meto Kauno gyventojai. Su Kauno pilimi neabejotinai siejasi ir šio miesto užuomazga. Pilies įvykiai, patekę į kronikos puslapius, sudaro pirmuosius Kauno miesto istorijos šaltinius.

Kai mano pusbrolis vieną dieną raižė plieno sparnais Kauno padangių erdvę, aš, neturėdamas ko veikti, su knyga nusibasčiau iki Aleksoto šlaitų prie Nemuno. Man regis, kad niekada taip gerai ir nepamirštamai neišmoksti istorijos, kaip tada, kai pats gali būti tose vietovėse, kur tie istoriniai įvykiai

buvo atsitikę. Tai patyriau ir aš Linksmakalnyje, netoli stačios pakrantės, kai atsigulęs sklaidžiau knygos puslapius, kur buvo aprašytas Kauno pilies sugriovimas. Tai buvo kaip tik toji pati vieta, iš kurios Kęstutis ir Algirdas stebėjo jos sunaikinimą. Strykovskis ir kiti ano meto istorikai rašė, kad su jais buvo kartu ir dvylikos metų jaunuolis Vytautas, kuris, regėdamas liepsnose paskendusią pilį, prisiekė amžiną kerštą kryžiuočiams.

Ir aš čia, Linksmakalnyje, užvertęs knygą, galvojau apie Vytauto Didžiojo priesaiką ir kerštą Kauno pilies sugriovėjams. Ką jaunametis pagonis buvo prisiekęs, tai įvykdė jau žilo plauko sulaukęs ir pats tapęs krikščioniu. Jau būdamas Lietuvos valdovu, Žalgirio kovos lauke visiškai ir amžinai sutriuškino kryžiuočių galybę.

Vytautas Didysis yra parodęs Kaunui nemažą dėmesį ir vėlesniais laikais. Tapęs tikruoju Lietuvos valdovu ir atgavęs Žemaitiją, jis Kaune buvo neretas svečias, kartais čia pabuvojęs net po keletą savaičių. Iš Kauno pilies yra datuota ir visa eilė jo dokumentų, laiškų ir teikiamų privilegijų Kaunui bei kitoms vietovėms. Čia jis priiminėdavo užsienio pasiuntinius, čia vyko valstybių galvų susitikimai, derybos, sprendžiant svarbius Lietuvos valstybės reikalus, tarp kurių paminėtini šie: 1408 m. pas Vytautą buvo atvykęs karalius Jogaila, kryžiuočių ir kalavijuočių Ordinų magistras ir, Vytautui Didž. tarpininkaujant, buvo vedamos derybos dėl sienų nustatymo su Lenkija. Kaune 1412 m. pas jį lankėsi vokiečių imperatoriaus Žygimanto įgaliotinis Benediktas Makra, kuris abiejų pusių sutikimu turėjo praveisti sieną tarp Lietuvos ir kryžiuočių Ordino valstybių. Benediktas Makra nusprendė, kad Klaipėda turi priklausyti Lietuvai ir siena turi eiti Nemuno vaga. Kryžiuočiai perpyko ir su tokiu sprendimu nesutiko. Kiti Vytautą net laiko tikruoju Kauno miesto įkūrėju, tačiau tai netiesa, nes Kaunas ir prieš jo laikmetį egzistavo. Vytautas tik davė Kaunui privilegijas ir suteikė jam savivaldybės teises pačiam tvarkyti savo reikalus, restauravo ne tik pilį, bet padėjo ir sugriautam miestui atsistatyti. Tų privilegijų dėka Kaunas pasidarė svarbiausias Lietuvos prekybos centras. 1408 m. vasario 14 d. privilegija Vytautas ne tik suteikė teisę

Kaunui pačiam tvarkytis, bet leido savo žinioje turėti svarstyklės, vaško ir gelumbės dirbtuves, kruopų malūną ir kitus miestui naudingus dalykus. Miesto atstatymui leido veltui naudotis miško medžiaga per 10 metų. Taip pat prie miesto priskyrė ir anapus Nemuno plačią 3 mylių juostą, siekusią iki Jiesios upės ir beveik iki Zapyškio. Jis į Kauną atkėlė dalį totorių ir karaimų, kurie buvo susispietę dabartinio Kanto gatvės rajone. Vytauto Didžiojo prielankumo dėka Kaunas virto vienu svarbiausių prekybos centrų. Per čia ėjo didelė prekių apykaita tarp Vakarų ir Rytų. Atplaukdavo daug laivų iš Karaliaučiaus Ragainės, Dancigo ir kitų Hanzos sąjungos kontroliuojamų miestų, o taip pat ir iš Anglijos.

Kuomet kryžiuočių Ordinas buvo sutriuškintas, tai ir Kauno pilis nustojo savo strateginės reikšmės. Po Vytauto Didžiojo, o vėliau po Kazimiero, kuris žiemonavo Kaune, mirties, Kaunas nustojo ir reprezentacinės reikšmės. Kiti valdovai jame nesilankė. Su laiku pilis imta naudoti miesto magistrato, sukraustant į ją miesto įstaigas ir kanceliariją. Kauniečiai vis prašydavo iš Lietuvos—Lenkijos valdovų visokių privilegijų, kai juos užklupdavo kokios nelaimės, ar atsirasdavo kliūčių prekybai plėstis. Iš Žygimanto Kęstutaičio ir Kazimiero Jogailaičio jie išgavo druskos monopolio privilegijas. Kiti miestai, net ir Vilnius, druską gaudavo per Kauno pirklius. Kauniečiai rūpinosi savo prekybinių teisių apsauga ir stengėsi, kad Kaune neatsirastų jiems naujų varžovų. Pastebėtina, kad didžioji prekybos dalis buvo vokiečių kilmės prekybininkų rankose. Jų pastangų dėka Kazimiero sūnus Aleksandras, tapęs Lietuvos valdovu 1492 m., patvirtinęs ne tik visas pirmtakų valdovų Kaunui duotas privilegijas, bet uždraudė žydams ir kitiems svetimšaliams ne tik verstis prekyba, bet ir gyventi Kaune. Dėl to žydai tegalėjo gyventi tik Vilijampolėje. Tas draudimas vėliau ir kitų valdovų vis būdavo pakartojamas. Tada jau senais laikais įsikūrė vokiečiai ir kiti svetimšaliai kartu su lietuviais sudarė lyg bendrą miestiečių klasę ir naujų gyventojų įsikurti neleido, nežiūrint, kokios tautybės bebūtų. Išimtys buvo daromos tik su magistrato leidimu, trūkstant darbo jėgos prekyboje ar amatuose, ir tai prašant patiems pirkliams, ar amatininkų meistrams.

Tas auksinis Kauno žydėjimo amžius nusitęsė iki VII a. antrosios pusės, kada prasidėjo karai ir kitos nelaimės nusmukdė miestą. Gyventojai iki to laiko gyveno turtingai ir linksmai leisdavo atliekamą laiką. Kaunas buvo laikomas vaišingu miestu. Magistratas mokėjęs gerai tvarkyti miesto reikalus, nepasidavė sulenkinamas iki pat VIII a. galo. Čia lenkų kalba nerado sau vietos ne tik miesto įstaigose, bet ir gyventojų tarpe. Visos miesto magistrato knygos buvo vedamos tik lotynų ir vokiečių kalbomis. Pralobę prekybininkai ir pasiturį amatininkai pasistatė daug gražių namų ir didelių sandėlių. Statyboje daugiausia atsispindėjo gotikos stilius. Nežiūrint namų erdvumo ir patogių vidaus įrengimų, tokių rūmų, kaip kad buvo Vilniuje, Kaune nepastatyta. Nebuvo čia nė didingų, puošnių bažnyčių. Tiesa, Kauno bazilika bent savo dydžiu buvo didžiausia visoje Lietuvoje, bet tai ne kauniečių nuopelnas. Istoriniai šaltiniai rodo, kad ją pastatęs Vytautas Didysis. Iš viso šiame prekybiniame ir pramoniniame mieste didikai savo nuosavybių neturėjo ir todėl čia nepastatė didingų bažnyčių ar didelių, prabangių rūmų.

Miesto smukimas sutapo su bendromis mūsų krašto nelaimėmis, karais ir kitomis negerovėmis. Prekybai pakenkė Karaliaučiaus iškilimas. Viena iš pirmųjų ir skaudžiausių nelaimių galima laikyti rusų armijos įsiveržimą į Lietuvą 1655 m. Kauną jie pasiekė tais pačiais metais rugpjūčio 8 d. Kareiviams buvo leista žudyti, plėšti ir prievartauti moteris, kiek tik jie norėjo. Ko nepajėgė kareiviai išplėšti, tą sunaikino gaisrai. Gyventojai, kurie nespėjo pabėgti, buvo išžudyti. Toji baisioji rykštė plakė kauniečius iki 1661 m. Dėl Jono Kazimiero nenoro atsisakyti nuo Švedijos sosto, švedų kariuomenė užpuolė Lietuvą per Prūsus. Pasiekę Kauną, jie parodė turtų plėšimui beveik tokį pat godumą, kaip rusai. Kaunas nuo okupacijų buvo išgelbėtas 1661 m. Kristupo Paco ir Kristupo Sapiegos vadovaujamos kariuomenės. Tuoj buvo pradėti ir miesto atstatymo darbai, bet jieėjo lėtai, nors karalius Jonas Kazimieras atleido kauniečius nuo visų mokesčių, rinkliavų, maitų ir dar davė nemokamai miško medžiagos. Karalius Jonas Sobieskis suteikė privilegijas,

kokias tik kauniečiai prašė. Sugrižę pirkliai ir amatininkai per keliolika metų žymia dalimi Kauną atstatė, prekyba ir verslai vėl atgijo. Bet dar nespėjus deramai atsikurti, kauniečius vėl užklupo švedų kariuomenė 1701 m. Kalėdų išvakarėse. Jie užėmė miestą ir išbuvo jame 12 savaitių. Švedai miestui padarė labai daug žalos. Pagal seimo konstituciją Kauno miesto atsikūrimui vėl buvo suteikta naujų lengvatų, nes skolos slėgė miestą ir magistratą. Kad galėtų iš jų išbristi, karalius Augustas II 1726 m. atidavė miestui net valstybei priklausančias rinkliavas. Tačiau 1731 miestą vėl ištiko nelaimė: kilo gaisras, sunaikinęs beveik visą Kauną. Sandėliuose prekėms supleškėjus, net nebeliko vilties atsikurti. Daugumas pirklių išvažinėjo. Vokietija perkasu sujungė Nemuną su Priegliaus upe ir visa prekyba pakrypo į Karaliaučių.

Nežiūrint Kaunui duodamų privilegijų, visos pastangos nebuvo veiksmingos. Šikart miestą išgelbėjo žydai. Nors tai jie darė tik savo interesų skatinami, bet jau nuo 1750 m. pradėjo supirkinėti apdegusius namus arba sudegusiųjų tuščius sklypus. Prasidėjo ir gyva statyba. Atsistatęs Kaunas turėjo skurdesnę išvaizdą, nes pas žydus buvo įsigyvenęs paprotys — nesukišti pinigų į puošnius namus, o panaudoti juos verslui. Tada vėl pagausėjo gyventojų skaičius ir tai ne vien dėl gausaus žydų antplūdžio, bet ir dėl grįžusių senųjų Kauno gyventojų. Nebuvo tokios plataus masto prekybos su užsieniais, nepasiekė nei amatai tokio didelio išsivystymo ir klestėjimo laipsnio, bet gyvenimas kauniečiams vėl buvo neblogas. Tai tęsėsi iki pat rusų okupacijos 1794—1795 metų.

Rusų okupacija, atnešusi vergijos pančius Lietuvai, buvo skaudi nelaimė Kaunui ne vien dėl laisvės praradimo, bet ir sugriovusi jo ekonominę gerovę. Kaunas po 1795 m. Lietuvos valstybės padalinimo buvo perskeltas lyg į dvi dalis. Visos žemės kairėje Nemuno pusėje atiteko Prūsijai. Tas padalinimas nukirto didelę prekybą Nemunu. Kaunas neteko svarbaus užnugario. Kai 1723 m. Kaune buvo 28.000 gyventojų, tai 1796 m. tebuvo likę vos 8.500. Gražiai žydėjęs, miestas visai nuskurdo ir pasidarė plačios Rusų imperijos bereikšmis užkampis. Napoleono žygis į Rusiją Kaunui padarė taip pat

daug žalos. Gyventojų skaičius mieste buvo nukritęs iki 3.000. Prancūzijos imperatorius savo kariuomenei perkelti per Nemuną buvo pasirinkęs Kauną. Kariuomenė kėlėsi per Nemuną trimis pastatytais pontoniniais tiltais. Dar vienas toks tiltas buvo pastatytas ties Aleksotu. Napoleonas pats rikiavo persikėlimą, stebėdamas nuo Pajiesyje buvusio piliakalnio, vėliau pavadinto jo vardu. Rusai Kauno visai negynė. Prancūzai, Kaune pergrupavę kariuomenės dalinius, pradėjo žygį į Maskvą.

Gyvenimo sąlygos mieste pagerėjo, kai 1842 m. rusai pertvarkė savo administracinį paskirstymą okupuotoje Lietuvoje. Jie atėmė 7 apskritis iš Vilniaus gubernijos ir sudarė naują guberniją su būstine Kaune. Pagausėjo ir gyventojų skaičius: daugiausia žydų tautybės. Mat, rusų administracija, norėdama daugiau paspausti žydus, visiems, kurie gyveno kaimuose ir bažnytkaimiuose, įsakė keltis į miestus. Į Kauną susibėgo labai daug žydų, kurie, gerai įsikūrė ir praturtėjo.

Kaune įkurta visokių įstaigų su gausybe valdininkų, kurie, žinoma, apsigyvendavo Kaune su šeimomis. Pradėjus atgyti prekybai, amatams Kauno senamiestis darėsi per ankštas ir negalėjo sutalpinti gyventojų. Dėl tos priežasties buvo suplanuotas miesto praplėtimas. Tokį miesto planą caras 1847 m. patvirtino. Buvo išvestos gatvės ir prasidėjo naujų namų statyba. Pagal šį planą miesto ribos jau siekė iki Vytauto prospekto. Vėliau, kai pradėjo kurtis nemažos apimties pramonė, atsirado ir priemiesčiai: Šančiai, Karmelitų rajonas, Žaliakalnis ir kiti. Apžiūrėdami miestą su pusbroliu, išsikalbėjome apie tas vietas, kaip jos atrodė tuo metu, kai miesto praplėtimo reikalas įgijo formalią eigą. Kęstučio gatvėje, kur dabar yra vien rezidenciniai, mūriniai, raudonų plytų dviaukščiai namai, tada dar buvo tirštas lapuočių miškas. Tiesiant gatvę, teko tuos medžius iškirsti. Miško ribose buvo ir Kauno miesto kapinės toje vietoje, kur dabar yra miesto sodas su teatro rūmais. Kuriant naują miestą, buvo nutarta kapines iškelti už Vytauto prospekto, kur jos išliko iki mūsų dienų. Pusbrolis ta proga pasakojo, iš istorinių šaltinių paimtą, bet man visai nežinomą dalyką, kad kapines iškėlus už miesto ribų, jų vietoje, kur dabar stovi teatro rūmai, tuo laiku Kauno

gubernatorius norėjo pastatyti Žemaičių vyskupijos katedrą ir vyskupo rūmus su kanceliarija, o vysk. Motiejų Valančių perkelti į Kauną, kad galėtų jį turėti po savo akimis ir sekti jo veiklą. Gubernijos vyriausioji galva juo nepasitikėjo ir laikė pavojingu asmeniu dėl jo tokios didelės įtakos žmonių tarpe. Tai buvo dar keletas metų prieš 1863 m. sukilimą. Buvo paruoštas to perkėlimo ir statybos projektas, sudaryta išlaidų sąmata, bet Petrapilio vyriausybei išlaidos pasirodė per didelės. Tačiau po 1863 m. sukilimo vysk. M. Valančius, nors prie sukilimo ir neprisidėjęs, bet vis tiek kaip pavojingas asmuo, buvo perkeltas į Kauną ir įgrūstas į augustijonų vienuolyną be teisės vizituoti savo vyskupijos parapijas. Vyskupo perkėlimas buvo padarytas be Romos sutikimo, todėl ir Kauno parapijos bažnyčia, nors vyskupo naudojama pamaldoms laikyti, nesivadino katedra.

Tačiau caro valdžia savo tikslo nepasiekė. Tas tremtinys, augustijonų vienuolyno rūmų belaisvis tapo pavojingiausiu rezistentu, suorganizavęs slaptą lietuviškų knygų spausdinimą Mažojoje Lietuvoje. Tai turėjo nepaprastų pasekmių ne vien religine, bet ir tautine prasme. Spauda iš Prūsų pasiekdavo visą Lietuvą per knygnešius. Atkaklus pasipriešinimas prieš visa, kas rusiška plėtėsi ir stiprėjo. Taigi, pirmajam projektui atpuolus, didžioji senųjų kapinių dalis buvo paversta Kauno miesto sodu, o vėliau pastatyti rūmai, į kuriuos perkelti vaidinimai, anksčiau vykę Rotušės salėje.

Ką mes dabar laikome senamiesčiu, tais laikais dar neapstatyta trobesiais, bet buvo žaliuojanti pieva, o dalis naudojama turgavietei ir miesto daržams. Karmelitų bažnyčia stovėjo dideliame pušyne, priklaususiam vienuoliams karmelitams. Vienuolyną rusai uždarė. Tik XV a. antrojoje pusėje, pradėjus sparčiai kurtis pramonei, buvo pristatyta namų, kuriuose apsigyveno darbininkų šeimos. Dėl tos priežasties grąžinta ir karmelitų bažnyčia, prie kurios įsikūrė parapija, pasauliečių kunigų aptarnaujama. Gali atrodyti net nuostabu, kad Šančiai su gausiomis kareivinėmis ir taip tirštai apgyventi, Napoleono žygio metu tebuvo tik smėlėta dykuma. Miesto planavimo metu Žaliakalnyje nebuvo pastatų, tik didelė lapuočių medžių giria, per kurią okupantai pravedė kelią,

pavadintą Ukmergės plentū. Zaliakalnio giria ėmė retėti jau po 1831 m. Nemunu vėl pradėjo plaukioti laivai su prekėmis. Senamiesčio sandėliai vėl buvo užversti prekėmis ir statomi nauji, dviaukščiai sandėliai. Gyventojų daugėjimui daug lėmė pramonės atsiradimas. Stambaus masto pirkliai, prisitaikydami prie naujų sąlygų, sparčiai kūrė fabrikus ir įmones. Ypač čia pasižymėjo vokiečiai ir žydai. Tai sudarė jau tikrą pagrindą darbininkų klasės atsiradimui ir natūraliam gyventojų padidėjimui Kaune. Tai buvo pradžia kaimo darbininkų pertekliaus kėlimosi į miestus, ieškant geresnių uždarbių ir palankesnių gyvenimo sąlygų. Visi šie darbininkai daugiausia buvo lietuviai, bet jų tautinis susipratimas buvo labai menkas. Rusų okupacinė valdžia siekė Kauną suprovošlavinti ir surusinti, bet jiems tai nepasisėkė. Surusinimui atsirado stiprus varžovas — lenkai, kurie savo tikslų siekė per bažnyčią. Lenkai vaizdavo katalikų tikėjimo gynėjus ir tikino, kad, kas yra katalikas ir nori juo išlikti, turi būtinai išmokti lenkų kalbą ir klausyti bažnyčios nurodymų tikėjimo dalykuose. Jau tada lenkų kalba Kauno bažnyčiose buvo įsigalėjusi. Naujieji Kauno gyventojai lietuviai, neturėdami gilesnio tautinio susipratimo, pakibo ant tos lenkų meškerės ir gana greitai nutauto. Okupacinė rusų valdžia nerado priemonių lenkų įtakai atsverti ir pateko į pralaimėjusių pusę.

Okupantams panaikinus Kauno savivaldybę ir vėliau dar ilgai nebuvo leista patiems kauniečiams tvarkyti miesto reikalų. Vilniaus general-gubernatoriaus įsakymu buvo sudaryta miesto „dūma“, bet ją prižiūrėjo Kauno gubernijos valdyba ir jai tekdavo vykdyti Kauno administracijos įsakymus. Kai jau Kaunas turėjo virš 30.000 gyventojų, 1876 m. buvo įvesta lyg ir renkamoji miesto atstovybė. Tačiau nuostatai buvo tokie, kad jie aplenkė tikrąją gyventojų valią, nes buvo nustatytas toks aukštas cenzas, kad visame Kaune balsavimo teisę tegavo vos 1.319 asmenų. Ir tie privilegijuotieji žiūrėjo į rinkimus, kaip į pasityčiojimą iš miesto gyventojų, nes savo balsus rinkimų dieną tepadavė apie 370 asmenų.

Nors dar administracijos varžoma, toji miesto savivaldybė ėmė rūpintis apleistais reikalais. Dar tais pačiais metais įvedė svarbesnę gatvėse žibalinių žibintų apšvietimą, buvo

pradėtos grįsti pagrindinės miesto gatvės, nors ir netašytais lauko akmenimis. Belgui inž. De Ponui 1892 m. atiduota koncesija įvesti arklių jėga traukiamą tramvajų, kurio egzistencija nusitęsė iki pat Lietuvos nepriklausomybės laikų — 1924 m., kai buvo įvestas gatvėse autobusų susisiekimas.

Miesto savivaldybei tvarkant, pagerėjo susisiekimas su Kaunu. Vietoj plaukiojusių iš Jurbarko dviejų garlaivių, ėmė kursuoti dešimt. Su Alytumi Nemunu susisiekimą pradėjo palaikyti garlaivis Birutė. Gyventojai ėmė statyti gražesnius namus, bet ir čia įsikišo rusų administracija. Dėl vykdomų tvirtovės darbų uždraudė miesto gyventojams aukštesnius, kaip dviejų aukštų pastatus, nes tai sudarytų kliūtis Kauno gynybai.

Kauno tvirtovę rusai laikė stipriausia ir neįveikiama visoje didžiulėje imperijoje. Jos steigimo idėja buvo gimusi tuoj po Lietuvos okupacijos. Vieta tvirtovei pastatyti buvo numatyta toje kalvoje, kur nepriklausomybės laikais buvo pastatyta Meno mokykla ir Čiurlionio galerija. Nežiūrint carų susigiminiavimo su Vokietijos valdovais, buvo manoma, kad karo atveju Kauną būtų sunku ginti, ypač kairįjį Nemuno krantą. Ruošiant projektą tvirtovei, apsispręsta už fortų sistemą. Caras Aleksandras II 1879 m. po projekto patvirtinimo įsakė pradėti tvirtovės statybą, bet statyba tebuvo pradėta tik 1882 m.

Buvo užsimota fortais apjuosti visą Kauno miestą. Tam reikalui buvo išleista 9 milijonai rublių. Nežinia, kodėl statyba vėliau buvo sulėtinta, bet kariuomenės įgula vis buvo didinama. Ilgai besitęsianti fortų ir baterijų statyba, atsiliko nuo toje srityje padarytos pažangos. Pasijusta, kad fortų reikšmė jau pasenusi. Atsižvelgiant į didelius technikos laimėjimus, statybos planas vėl buvo iš naujo peržiūrėtas ir numatyta daug pakeitimų. Pasirodė, kad fortų žiedas per mažas. Nuspręsta jų skaičių padidinti iki penkiolikos. Statybos darbai nebuvo baigti net iki Pirmojo pasaulinio karo. Tuomet tebuvo pastatyti tik aštuoni fortai ir devynios baterijos su jau įrengtais artilerijos pabūklais. Nežiūrint to, jau ir karui prasidėjus, rusai tebetvirtino, kad tvirtovė esanti pati stipriausia visoje valstybėje. Vokiečiai neįstengs ją jos paimti.

Tačiau karo eiga visai kitokią medalio pusę atvertė. Vos užsiliepsnojus karo ugniai, visa valdžios galia Kaune perėjo į tvirtovės komendanto rankas. Be jo leidimo niekas negalėjo įeiti ar išeiti iš miesto. Visi žydai buvo iš Kauno ištremti. Frontui artėjant, buvo išdeportuoti į Rusiją visi senyvo amžiaus nedarbingi asmenys ir moterys su vaikais. Palikti tik pajėgūs dirbti gyventojai. Prisibijant, kad vokiečiai gali žvalgybos tikslams panaudoti už Kauno esančių bažnyčių bokštus, tuoj buvo išsprogdinti Raudondvario, Garliavos ir Zapyškio šventovių bokštai.

Tvirtovės puolimui vadovavo vokiečių kariuomenės gen. Litzmannas ir pirmajai atakai pasirinko silpniausiai apginamą vietą — nuo Jiesios į vakarus iki pat Nemuno, seniausios statybos pirmąjį, antrąjį ir trečiąjį fortą. Užteko tik paleisti į fortus keletą šūvių, ir rusų kariai išsigandę pradėjo bėgti. Paėmus fortus, rusai, nors ir turėdami didelę karių persvarą, bet paveikti vokiečių technikos pranašumo, puolė į tokią paniką, kad vokiečių kariuomenė be jokių sunkumų persikėlė per Nemuną 1915 m. rugpjūčio 17 d. Išbaidę rusus iš 6 ir 7 forto, užėmė Kauną. Rusai dar bandė priešintis aštuntame ir devintame forte, bet po vokiečių atakos ir iš čia galvotrukčiais paspruko. Taip toji „nepaimamoji“ tvirtovė krito greitai, lyg koks kortų namelis. Nepriklausomos Lietuvos laikais visi fortai buvo Krašto apsaugos ministerijos žinioje. Dalis jų buvo naudojama kariuomenės sandėliams, o devintas fortas skirtas prasikaltusiems kariams laikyti. Vienas Vilijampolės fortas su visu užimamu rajonu buvo atiduotas Kauno miesto praplėtimo reikalams, išdalintas sklypais ir atiduotas besikuriantiems miestelėnams. Jau tada, kai mudu su pusbroliu apžiūrėjome miestą, buvo praveistos gatvės, o pylimo šlaitais rikiavosi daugiausia mediniai vienaukščiai, raudonais stogais namukai.

Bet dabar grįžkime vėl prie vysk. M. Valančiaus Kaune atgaivintosios Žemaičių kunigų seminarijos, kuri vėlesniais laikais suvaidino svarbų vaidmenį ne tik pačiam Kaunui, bet davė didelį kultūrinį tautinį įnašą visai Lietuvai. Iš Žemaičių kunigų seminarijos, tiesa, ir prieš Valančiaus laikus lietuvių kalba nebuvo išguita, tačiau jam vyskupaujant atgavo

lygiagrečiai savo teises su kitais dėstomaisiais dalykais. Jo ipėdiniai — vyskupai Paliulionis ir Cirtautas — dar toliau pasistūmė: lietuvių kalbą pradėjo dėstyti, vėliau tapęs Seinų vyskupu, Antanas Baranauskas ir prof. kun. Kazimieras Jaunius. Moksliskai pagrįstas lietuvių kalbos dėstymas visiems Kunigų seminarijos auklėtiniams sukėlė ne tik didelį susidomėjimą, bet nemažai jų daliai įkvėpė gimtosios kalbos ir savo tėvynės meilę. Tiesa, ji buvo dėstoma tik dviejuose pirmuosiuose kursuose, bet jau toliau ir patys klierikai ėmėsi gilesnio jos pažinimo iniciatyvos. Tarp 1888 ir 1891 m. kunigų seminarijoje įsisteigė dvi slaptos klierikų kuopelės: Švento Kazimiero ir Lietuvos Mylėtojų. Abi parodė didelį gyvumą. Kylantį iš tų kuopelių pavojų, užuodė žvalgybiniai gubernatoriaus žandarai. Seminarijos vadovybė, bijodama gubernatoriaus įsikišimo, pati ėmė daryti kratas seminaristų patalpose. Per šias kratas būdavo atrandama draudžiamosios lietuvių literatūros. Keliais atvejais vien dėl tos meilės Lietuvai jie buvo pašalinti iš seminarijos.

Beje, prisimintina, kad prie vysk. Paliulionio buvo įteisintas vyskupijos sosto perkėlimas į Kauną. Tam susidarė palankios sąlygos, nes didžiausias to perkėlimo kaltininkas caras, patvirtinęs gubernatoriaus nuosprendį, jau buvo miręs. Taip pat buvo miręs ir ištremtasis Žemaičių vysk. Motiejus Valančius. Kadangi vyskupo nominavimui reikėjo gauti caro pritarimą, tad vėl iškilo vyskupijos sosto perkėlimo reikalas. Popiežiui patvirtinus Paliulionį vyskupu, kartu buvo patvirtintas bei legalizuotas ir sosto perkėlimas į Kauną. Buvusioji parapijos bažnyčia pakelta į katedros rangą.

XIX a. gale jau ir pats Kaunas ėmė pajusti kunigų seminarijoje pasireiškusią lietuvišką dvasią. Didelės svarbos turėjo faktas, kad keli buvę jos auklėtiniai, baigę Petrapilyje Dvasinę akademiją, įsikūrė Kaune ir buvo paskirti kunigų seminarijos profesoriais. Vienas jų buvo didysis mūsų tautos dainius, dar vėliau tapęs tos pačios seminarijos rektoriumi, Maironis—Mačiulis, be jo dar prel. Dambrauskas—Jakštas ir kiti. Jie nebuvo užsitarėliai vien savo pareigų rate, bet plačiai reikėsi ir lietuviškoje veikloje. Atsirado ir daugiau tokio plataus masto dvasiškių, kaip kun. Kazimieras Pakalniškis,

žinomas Dėdės Atanazo slapyvardžiu, kun. Tumas Vaižgantas ir t.t. Iš pasauliečių, pasižymėjusių pirmūnų lietuviškoje veikloje, buvo Salemonas Banaitis, pasireiškęs įvairiuose kultūros, politikos ir ekonominio gyvenimo baruose. 1905 m. jis įsteigė spaustuvę, kuri turėjo didelės svarbos lietuviškai spaudai plisti. Kaune pradėjo eiti keli periodiniai leidiniai ir buvo išspausdinta daug lietuviškų knygų. Jis net buvo suorganizavęs laivininkystės bendrovę, kurios garlaiviai plaukiojo Nemunu. Nenurimo jis ir vokiečių okupacijos metais. Jo spaustuvės raidynų buvo išspausdinti atsišaukimai, nukreipti prieš vokiečių okupaciją dėl lietuvių tautinės veiklos suvaržymų. Tik didelio savo sumanumo dėka jis 1917 m. pasiekė Vilnių, kur dalyvavo lietuvių konferencijoje ir buvo išrinktas į Lietuvos Tarybą. Jis buvo vienas iš signatarų, pasirašiusių Lietuvos Nepriklausomybės paskelbimo aktą. Buvo artimas Antano Smetonos ir prof. Augustino Voldemaro bendramintis ir priklausė Pažangos, o paskui Lietuvos Tautininkų sąjungai. Mums, svetur gyvenantiems, labiausiai prisimena vienas jo sūnus, kompozitorius K. Banaitis, davęs stambų įnašą į lietuvių muziką. Jau JAV—ėse gyvendamas, sukūrė, didelės meninės vertės turinčią, operą „Jūratė ir Kastytis“.

Šalia S. Banaičio buvo ir kitų, kurie lietuvybei davė stambų įnašą, būtent: Tadas Daugirdas, Juozas Naujalis, Ona Vitkauskaitė, Rokas Šliupas, Paškevičius ir daug kitų. Jų dėka atsirado Juozo Naujaliaus gaidų leidykla ir Onos Vitkauskaitės knygynas. Knygų leidykla buvo suorganizuota ir vadovaujama prel. A. Dambrausko-Jakšto, Švento Kazimiero draugijos vardu. Įsikūrė Kaune 1899 m. Dainos draugija, kuri iki Pirmojo pasaulinio karo pradžios spėjo suruošti daug koncertų ir vakarų su vaidinimais. Nuo 1905 m. Kaune išeidavo savaitraštis „Nedėldienio Skaitymai“. Įsteigta Lietuvių katalikų blaivybės draugija. Norint apsaugoti tuo metu vis dar atvykstančius darbininkus nuo sulenkėjimo Kaune, buvo įsteigta Švento Juozapo darbininko draugija ir Šventos Zitos tarnaičių draugija. Nepaprastos reikšmės turėjo įsisteigusi švietimo Saulės draugija, kuri suorganizavo kursus mokytojams visai Lietuvai ruošti.

Saulės draugija, surinktais iš Amerikos lietuvių pinigais, pasistatė Žaliakalnyje prie Ukmergės plento gražius rūmus, kurių statybos vykdymą prižiūrėjo lietuviai inžinieriai K. Šakenis ir J. Sližys. Ir kasmet vis labiau švito Kaune lietuviškoji dvasia. Buvo įkurta net Dailės akademija, mergaitėms skirta amatų mokykla su vakarine mokykla liaudies mokytojams ruošti. Taipgi atidaryta ir vyrams P. Januškevičiaus Dailių amatų mokykla. Suorganizuotas S. Banaičio, A. Grigalausko ir A. Petraičio Lietuvių bankas, kuris taip sparčiai augo, kad 1914 m. jau turėjo 423 narius, o jo metinis balansas siekė 556.543 rublius. Visi šie pasišventėliai lietuviai uoliai dirbo ne savo interesų naudai, bet aukojosi savo tautai ir tėvynei. Tad jų dėka Kaunas lietuviybės atžvilgiu po Vilniaus tapo antruoju švyturiu Lietuvoje. Trečiasis toks židinytis buvo Seinai, kur dvasiškija ir kunigų seminarijos auklėtiniai vieni patys įstengė atlikti milžinišką darbą lietuviybės labui. Tikėtina, kad tas atlietuvinimo procesas būtų netrukus dar paspartėjęs, bet užklupo Pirmasis pasaulinis karas, ir viskas lyg apmirė po kietomis vokiečių okupacijos replėmis.

Kuomet pradėjo aušti Lietuvos valstybės atstatymo rytas, mano tėvo brolis Morkus Šimkus dėl karo sukurių su visa šeima jau buvo atsikėlęs į Nepriklausomą Lietuvą ir niekur daugiau nebepasitraukė. Jis dėjosi prie Lietuvos atstatymo darbų ir jos įstaigų organizavimo. Jo sūnūs tęsė mokslą aukštesniosiose mokyklose ir netrukus vienas po kito įstojo į Karo mokyklą. Tad ir mano pusbroliui Kaziui Lietuvos vyriausybės atsikėlimas iš Vilniaus į Kauną buvo gerai žinomas. Pasitraukdama iš Vilniaus, Lietuvos vyriausybė dar nebuvo išplėtusi savo darbo plačiu mastu ir su visomis bylomis, archyvais bei valstybiniu turtu sutilpo į tris ar penkis traukinio vagonus. Kauną ji pasiekė sausio penktą dieną 1919 m. Viskas čia po karo dar tebeskendėjo chaotiškoje netvarkoje. Nebuvo suorganizuota jokių valstybinių įstaigų. Tiesa, 1918 m. gruodžio 18 d. buvo išrinkta Miesto taryba, bet ji dėl tautinio pasiskirstymo negalėjo net susitarti dėl miesto burmistro išrinkimo. Į tą pirmąją Kauno tarybą buvo išrinktas 71 asmuo. Pagal tautybes buvo taip: 30 lenkų, 22 žydai, 12 lietuvių, 6

vokiečiai ir vienas rusas. Tie daviniai parodė, kad Kaunas, lygiai kaip Vilnius, tada buvo sulenkėjęs. Mieste tvarkos įvedimu teko rūpintis pačiai vyriausybei, nes naujoji Taryba, besiginčydama dėl pirmenybių, visai nebuvo pajėgi miesto tvarkyti. Miesto tvarkymas pradėjo įeiti į normalias vėžes, kai vyriausybė pradėjo čia organizuoti kariuomenės pulkus ir paskyrė Kaunui Karo komendantą. Bet ir po to Miesto taryba negalėjo surasti būdo burmistru išrinkti. Tad buvo sudaryta miesto valdyba iš esančių visų tautybių atstovų.

Nesvetingai Kaunas priėmė atsikėlusią Lietuvos vyriausybę. Miesto taryba, besivaidydamą tarpusavyje, nepasirūpino tinkamomis patalpomis. Tik Tarybos atstovai lietuviai kiek įmanydami jai talkininkavo įsikūrimo metu. Ministrų kabinetas, valstybės išdas, Lietuvos Valstybės Tarybos finansų ir Vidaus reikalų ministerijos įsikūrė vienuose namuose, buvusiuose Donelaičio ir Maironio gatvių kampe. Kitos įstaigos susimedžiojo patalpas privačiuose namuose. Mažai kas iš miesto gyventojų atkreipė dėmesį į vyriausybės persikėlimą, iki nepajuto jos galių, paremtų besikuriančios kariuomenės jėga. Daugelis mažumų su nepasitikėjimu žiūrėjo ir į patį Lietuvos valstybės atstatymą. Kai vyriausybė atsišaukė į Lietuvos jaunimą, ragindama stoti savanoriais į organizuojamą kariuomenę, Kauno mažumos liko abejingos. Kauniečiai savo akimis matė būrius jaunų vyrų, būsimųjų Lietuvos laisvės gynėjų, kasdien atvykstančių daugiausia iš kaimų. Jie su savimi nešėsi, iš medžio lentelių sukaltus, lagaminus, kuriuose buvo pridėta lašinių, dešrų ir kasdienės juodos duonos kepalas. Mat, tėvai nujautė, kad pradžioje toje kariuomenėje bus maisto trūkumas.

Kauno mažumos, stebėdamos tuos atvykstančius jaunos vyrus, nė nenujautė, kokia didvyriška ugnis degė jų krūtinėse po tomis pilkomis milinėmis. Su ironija kauniečiai kalbėjosi: „Argi tokiems įmanoma kautis su gerai ginkluotais bolševikais, su Pilsudskio ar Halero legionieriais?“ Bet ta ironija greit ėmė blėsti ir virsti nuostaba, kai pamatė, kaip viskas keičiasi Kaune, kaip tvirtai į savo rankas ima valdžią Lietuvos vyriausybė.

Gyvenimo tikrovė greit jiems parodė visai kitą medalio pusę. Visa ta jų slaptoji organizacija, pasiruošusi nuversti Lietuvos vyriausybę, buvo susekta ir išaiškinta, o 1919 m. kovo mėn. likviduota, susemiant ir patį sukilėlių branduolį. Jie buvo atitinkamai nubausti, o jų nusikaltimą paliudijanti medžiaga pateko į muziejų.

Tų pačių metų balandžio ketvirtą dieną Valstybės Taryba, susirinkusi mažojoje Kauno pašto salėje, išrinko pirmąjį Lietuvos prezidentą Antaną Smetoną, kuris ten pat buvo prisaikdintas toms garbingoms pareigoms.

Kauniečius ėmė pasiekti žinios, kaip heroiskai Lietuvos kariuomenė grumiasi su priešu kovos lauke ir nepralaimi nė vieno kautynių prieš raudonarmiečius. Vis dar abejingai nusiteikusios, Kauno mažumos neteko net kvapo, kada raudonarmiečiai visiškai kapituliavo. Tuomet jau ir jos ėmė reikšti Lietuvos vyriausybei savo lojalumą, net pažadėdamos remti jos pastangas nepriklausomybės kovose. Įdomu, kad ir Kauno lenkai ėmė reikšti tokį pat lojalumą. Lietuvos vyriausybė nedelsdama ir nelaukdama iš nesutariančių mažumų pagalbos, Kaune greit įvedė pavyzdinę tvarką. Vidaus reikalų ministerijos žinioje esanti policija parodė savo deramą pareigų supratimą ir didelį uolumą. Kaune visai išnyko plėšikavimai, sumažėjo vagystės ir kiti nusikaltimai. Gyventojai jau galėjo jaustis saugūs savo namuose.

Prieita prie tvarkos ir su pačia Kauno miesto savivaldybe. Išleidus 1921 m. savivaldybių įstatymą, pagrįstą demokratiniais principais, buvo išrinkta nauja Kauno Miesto taryba, kurioje lietuviai, nors dar ir nesudarė absoliučios daugumos, bet jau buvo gausiausia frakcija. Nebuvo dabar sunku išrinkti ir miesto burmistro. Juo išrinktas Kauno istorijoje pirmą kartą lietuvis, Jonas Vileišis, kuris savivaldybę įvedė į kūrybingą ir miestui naudingą kelią.

Kanalizacijos darbai buvo pradėti 1924 m. ir juos kasmet tęsė, apimant ir priemiesčius. Kanalizacija miestui kainavo virš penkių milijonų litų. Tolygus savo mastu ir kaina buvo, 1928 m. pradėtas, vandentiekis, kuris pagal planą per kelerius metus sieks daugiau kaip 60 km ilgio. Vanduo imamas iš, už kelių kilometrų esančių, Kleboniškių šaltinių versmių. Ir tas

vanduo toks geras, tyras, koku turbūt negali pasididžiuoti nė vienas kitas Europos didmiestis. Naujoji miesto savivaldybė tuoj pradėjo gatvių pergrindimą ir naujų išgrindimą. Todėl turime ne tik lygias, tašytais akmenimis išgrįstas gatves, bet centrinės net asfaltuotos. Buvo išplėstas mieste bei priemiesčiuose pradžios mokyklų tinklas ir jau spėta joms pastatyti keletas modernių, didelių pastatų. Ypač gerai sutvarkyta sanitarinė miesto priežiūra. Pakenčiamai buvo sprendžiama ir socialinė globa, vykdoma su labdaros organizacijų talka ir vyriausybės išdo parama. Darbininkai, netekę darbo ir neturį iš ko pragyventi, gaudavo kad ir minimalinę pašalpą apsiginti nuo badavimo.

Kaip plačiai buvo išvystytas savivaldybės darbas, rodo ir jos kasmet didėjantis biudžetas. Kai 1923 m. jis siekė virš trijų milijonų, tai dabar jau siekia apie dešimt milijonų litų. Sutvarkytas susisiekimas autobusais ne tik pačiame centre, bet ir su priemiesčiais. Manoma netrukus pastatyti keltuvus į Žaliakalnį ir Aleksotą. Geras susisiekimas yra ir su kitais miestais. Be geležinkelio iš Kauno kasdien ir atgal kursuoja trys šimtai autobusų. Nemunu susisiekimas garlaiviais taip pat žymiai pagerintas. Apskritai, iš kurios pusės bepažvelgsi, matyti tokia didelė ir sparti pažanga, kad negalima nė atsistebėti. O tai tik pati įsibėgėjimo pradžia. Kaunas greitai taps dideliu, gražiu ir gerai visapusiškai sutvarkytu miestu. Apie kultūrinį tautinį gyvenimą ką ir bekalbėti. Turime ne tik svarbiausią mokslo židinį — Lietuvos universitetą, bet apie dvidešimt gimnazijų ir specialių mokyklų, kurios aprėpia visas ekonomines, profesines ir kultūrines gyvenimo sritis. Mums tai pripažįsta ir užsieniečiai, lanke tuo laiku Lietuvą, kad esame pasiekę aukštą kultūros lygį, gyvename gerai ir sugebame ekonomiškai gerai susitvarkyti, siekdami gyventojų gerovės.

Po tų jo paaiškinimų ir pasakojimų aš suvokiau ir supratau, kodėl mano pusbrolis, kapt. Kazys Šimkus buvo taip pamilęs Kauną, nes jis ne tik pats savo akimis matė jo išorinį pasikeitimą ir pažangą, bet tam tikra prasme ir jis dalyvavo tame kūrybiniame procese, dargi beveik kasdien iš aukštųjų padangių jį apžvelgdamas. Iš dalies ir aš sutikau su jo

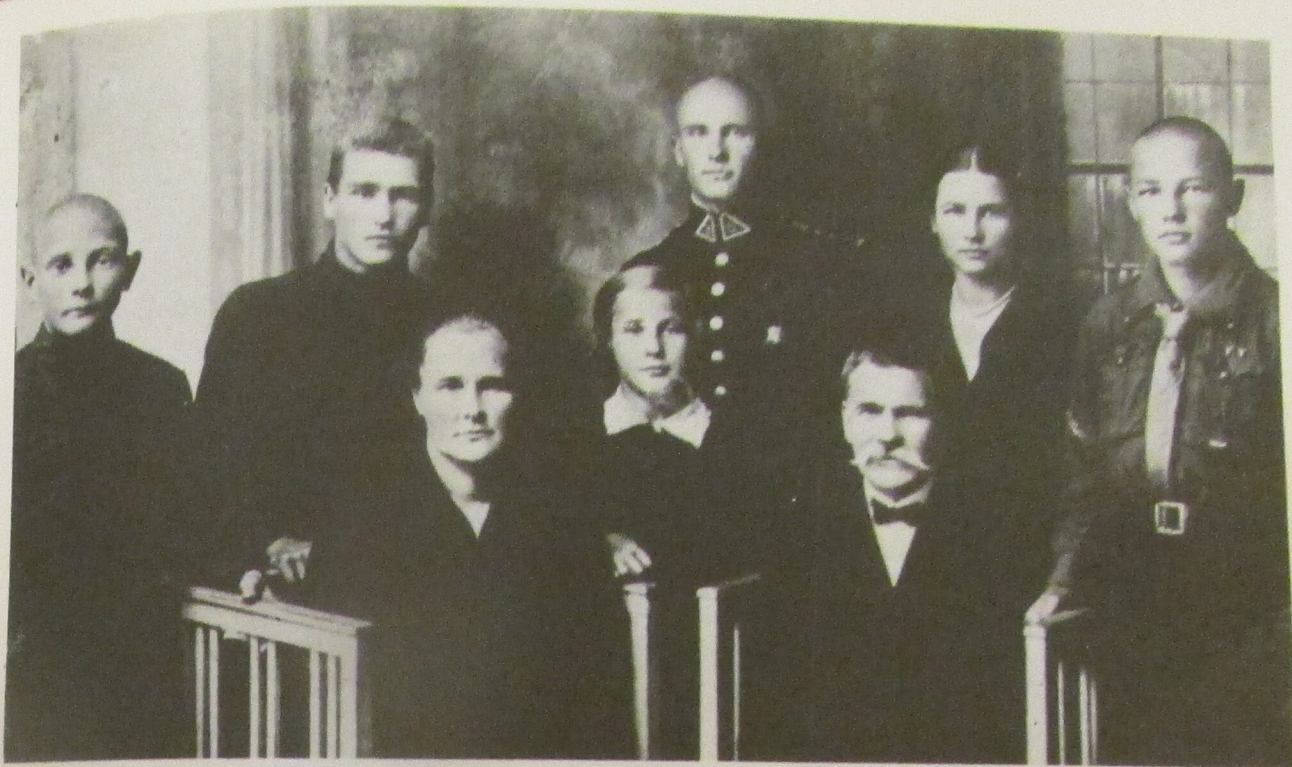

Sūnaus Kęstučio laidotuvės.

Iškiliausiame Vilniaus Rasų kapų kalnelyje palaidotas sūnus Kęstutis.

Mano tėvo brolis Morkus su šeima. Sėdi: motina, jauniausioji duktė Marcelė Rašimienė ir tėvas. Iš kairės: Morkus, Valerijonas, aviac. major. Kazimieras, Jadvyga Rudavičienė ir Antanas.

Keturi broliai Šimkai, Nepriklausomybės laikais buvę karininkai. Iš kair.: Kazimieras — emigravęs į Australiją (miręs), Antanas — gyvena Švedijoje, Valerijonas — žuvęs, ginant Lietuvos laisvę ir Morkus, baigęs amatininkų mokyklą ir nuo 1983 m. einąs „Laisvosios Lietuvos“ redaktoriaus pareigas.